

שני חן

יציאת שבת
6:42

כניסת שבת
5:44

יוצא לאור לעילוי נשמת הקדושים מיכאל יצחק מליק ואברהם פלדמן הי"ד

גיליון פרשת בראשית, תשרי תשע"ה שבת מברכין שנה שלוש ושש, גיליון מס' 1
גליון זה יוצא לאור בחסות עיריית רחובות, האגף למוסדות העירייה, המחלקה לתרבות תורנית

התבוננות בבריאה ובתורה

פרשת בראשית מחדשת בנו את ההתבוננות בבריאת העולם ויצירת האדם. המתבונן ביופי הבריאה ומתרשם מהחכמה העצומה הטמונה בכל פרט ופרט. התרשמות זו, היא הדרך להגיע להכרה כי יש בורא ומנהיג לעולם, יש אלוקים ומנהיג לבריאה. אברהם אבינו - עמודו של עולם ואבי האומה, הגיע להכרה ולמסקנה שיש בורא לעולם בכוחות עצמו, ללא מדריך ומחנך, ובתוך סביבה עוינת, דרך ההתבוננות בבריאה. אברהם נוכח עד כמה הבריאה היא מושלמת וכיצד כל הכוחות וכל היצורים פועלים באופן מופתי. לא יתכן שכל מרכיבי היקום יפעלו יחדיו בהרמוניה מושלמת, מבלי שיהיה להם יוצר אחד, המנהיג את יצירתו ומתאם את פעולתם (ר' אהרן רמב"ם, הלכות עבודה זרה פ"א, הלכות ב-ג).

המבט בטבע המופלא, בשמיים האין-סופיים, במרחבי המים העצומים, עשוי לגרום לאדם לחוש כל כך מזערי מול צמנת הבריאה. תחושה זו, מלבד שהיא תכשיר אותו להכרת הבורא כי מוכרח להיות משהו מעל זה, "שאו מרום עיניכם - וראו מי ברא אלה" (ישעיה מ, כו) [המילים "אלה" ו"מי" ביחד - "אלהים"]. וכמו שאמר דוד המלך "השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהלים יט, ב), היא אף תביא אותו לאהוב את הבורא מפני רוממותו, לשבח אותו ולירא מפניו (ר' אהרן רמב"ם, יסודי התורה פ"ב, ה"ב).

מהדברים הללו עולה, שהתבוננות בבריאה תורמת רבות לעבודת ה', להכרה בבורא, לאהבה וליראת ה'. והנה **במשנה במסכת אבות** (פרק ג, משנה ז) מובא: "המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו [מלימודו ועיסוקו בתורה] ואומר: מה טאה אילן זה, מה טאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". ולכאורה, לאור הצמנה בבריאה, שמהתבוננות בה - ניתן להגיע להכרת הבורא, לאהבתו וליראתו, קשה: מדוע מתחייב בנפשו, ההיפך הוא הנכון, המשנה הייתה צריכה לעודד את האדם למבט על הבריאה?

נוסיף קושי ממקום אחר, דוד המלך **בתהלים** (יט, ב) מתאר את יופי הבריאה: "השמים מספרים כבוד א-ל" ופתאום הוא עובר לדבר בקצב התורה: "תורת ה' תמימה - משיבת נפש, עדות ה' נאמנה - מחקימת פתי" (שם, פסוק ח). לכאורה, דוד קושר בין שני עניינים חשובים, אך שונים, מהו איפוא הקשר שבין יופי הבריאה ליופי שבתורה?
מסביר הרמב"ן (בדרשתו "תורת ה' תמימה"), כי הקשר ביניהם הוא, היכולת להגיע דרכם להכרת הבורא. זאת ועוד, אומר דוד, התורה היא "מחקימת פתי" - היא מחכימה את הלומד גם באותם דברים שאין להם הסבר על פי חכמת הטבע, בתורה יש תשובה אף לאותם ספקות שנותרים אחר ההתבוננות בבריאה.

דברי הרמב"ן והרעיון המובע בהם, מבאר את הקושי הנ"ל על המשנה באבות. התשובה לכך היא, שהתורה היא הדרך הטובה ביותר להשיג "מי ברא אלה". אף שהטבע הינו מקור להכרת הבורא, אבל מקור זה הוא שני במעלה, ו"המפסיק ממשנתו" - בעזבו את העיקר ופונה אל הטפל, גורם לעלבונה של התורה ומתחייב בנפשו, שהרי הקב"ה היה מביט בתורה ובורא את העולם (בראשית רבה א,א). הכרת הבורא דרך הטבע - כמוה כהכרת האומן דרך הכלים שיצר, ואילו הכרת הבורא דרך התורה - הרי היא כהכרת האומן דרך התכניות עצמן. בהתבוננות בתכניות, ניכרות יותר כוונותיו של האומן ומטרותו ביצירה.

העיסוק מחדש בשחר האנושות, מעורר בנו את הסקרנות לתוספת התבוננות בבריאת העולם וקיומו מתוך התכנית האלוקית - "איסתכל באורייתא וברא עלמא".

הרב יוסף מלכיאל

ראש חודש מרחשון יהיה ביום ששי וביום שבת קודש הבעל"ט
המולד יהיה ליל ששי, שעה 9, 2 דקות ו-16 חלקים

גיליון זה מוקדש ע"י הרב אברהם פוס ורעייתו שיחיו

לע"נ הסבתא, מרת רבקה זוננבליק ע"ה בת ר' אברהם הלוי ז"ל, נלב"ע כ' בתשרי תשי"ט
ולע"נ החותן, האב, ר' שרגא ב"ר מנשה דב שוורץ ז"ל, נלב"ע כ"ד בתשרי תשנ"ד

תנצב"ה

על גדולי ישראל / עורך: נפתלי יערי

"וַיְבָאֵה אֱלֹהִים" (ב, כב)

כשעמד רבי חיים מצאנז לשאת אשה, באו כנהוג מצד המחותר לבחננו בתורה. הציגו לפניו שאלה: הרי על פי הדין, צריך לערוך קידושין בפני עדים, איך אם כך קדש אדם הראשון את חוה, הרי מלבדם לא היה עוד איש בעולם והרי לא היו להם עדים?

השיב על כך רבי חיים מניה וביה: הלא הדין המחייב עדים בקידושין - לומדים מממון, שגם שם זקוקים לעדים להלוואה. הגמרא מקשה, הרי בממון אנו אומרים ש"הודאת בעל דין כמאה עדים" ולכן אם בעל החוב מודה - אין צורך בעדים, לאמר גם בקידושין שאם החתן והכלה מודים - לא יהיה צורך בעיני קידושין? אלא, שהגמרא אומרת, שבממון - האדם המודה בחובו, מחייב רק את עצמו. ואילו בקידושין, הוא מחייב את כל קרוביו, שהוא אוסר אותם על אשתו. לכן, לא די בהודאתו ויש צורך בעדים.

לפיכך, לא היו זקוקים אדם וחוה לעדים, המשך רבי חיים בחיך, שהרי כיון שלא היה איש בעולם מלבדם, לא חייבה הודאתו של אדם בקידושי חוה את אף אחד, לכן לא היה צורך בעדים ודי היה בהודאתו...

על פי גדולי החסידות

"ועץ החיים בתוך הגן" (ב, ט)

כשפרצה המהפכה ברוסיה, בקטן תרע"ז, הגיעו ימים קשים לקהילות ישראל במזרח אירופה ובעיקר לשיבות הגדולות והמפורסמות, שתלמידיהן ממש רעבו ללחם. ליל שבת אחד באותה שנה, פגש ה"חפץ חיים" את הקומיסר האזורי, שהיה בעבר בן ישיבה והכיר היטב את ה"חפץ חיים".

"שבת שלום!", קרא ה"חפץ חיים", כאשר עבר על פני הקומיסר. "אצלי השבת היא ככל הימים האחרים", קרא הקומיסר בהתנשאות לעגנית. "יהי כן", אמר ה"חפץ חיים", והמשיך: "כל הימים הם של הקב"ה". בין כך ובין כך, החלו משוחחים ביניהם ואז אמר ה"חפץ חיים" לקומיסר: "אולי רוצה אתה לשמוע איזה דבר תורה?" "רק זה חסר לי", ענה הקומיסר. בכל זאת, רק משהו קצר, אמר ה"חפץ חיים". נו... מילא, נאות הקומיסר.

אמר ה"חפץ חיים": בפרשת הבריאה, אנו קוראים, שהקב"ה נטע בגן עץ מכל העצים, והתורה מספרת לנו ש"עץ החיים" עמד "בתוך הגן". נשאלת השאלה: מדוע לא עמד העץ יחד עם כל העצים, בשדרות מסודרות? אלא, התשובה היא, כדי לאפשר לכל אחד להגיע ל"עץ החיים", כפי יכולתו ואפשרויותיו. אחז ה"חפץ חיים" בהתלהבות בדש בגדו של הקומיסר ואמר לו, יש לך עתה הזדמנות להחזיק ב"עץ החיים", הנה תלמידי הישיבה בעירנו גועים ברעב ובידך לעזור להם... במוצאי שבת, עצרה ליד הישיבה עגלה עמוסה חטים מהמחסן המרכזי, ששלח הקומיסר ל"חפץ חיים".

על פי "פרפראות לתורה"

לקוראינו: מאמרים המופיעים ללא ציון שם הכותב, נכתבו על ידי חברי המערכת

"יד ברודמן"
רחובות

בסיוע כולל

חברי המערכת: הרב אברהם פוס, משה רוט, נפתלי יערי, יהודה מליק
העריכה בסיוע אברכי כולל "יד ברודמן" ללימודי הוראה ודיינות, בית שפירא, רחובות

טלפון: 08-9412048

אתרנו באינטרנט: www.pirsuma.com/siach

הדפסה: דפוס ש.ה.ר. רחובות 08-9475106

מוריד הגשם

זה עתה סיימנו את ההושענות, שעיקרן תפילה לשנה גשומה וברוכה. התחלנו את הזכרת הגשמים ואנו מתחילים להתעניין בתחזיות: האם תהיה אי"ה שנת גשמים טובה? גם בפרשתנו עסקין בחשיבות הגשם: "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ, ואדם אִין לַעבֹד את האדמה" (ב, ה). וידועים דברי רש"י לפסוק (עיינין שם), העונה על הסתירה, לכאורה, בין פסוק זה לבין הנאמר בפרק א (יא-ג) המדבר על בריאת הצומח ביום השלישי. ועל דרך הפשט, אומר בעל "דעת מקרא", שהפסוק מדבר על שטחים ברחבי העולם, שלא הצמיחו כלום, כגון: מדבריות, שלא הצמיחו כלום. וכידוע, גם אם ישנם מדבריות צחיחים, רָאָה פלא: ברגע שיורד גשם, הם פורחים לזמן מה. ואולי, למצב זה רומז הפסוק, כדי להבליט את ערך הגשם.

ולאיוה "עשב השדה" מתכווין הפסוק, לפי "דעת מקרא"? לדגנים וקטניות, הזקוקים לאדם שיעבוד את האדם ויורע. ואז האדם תלוי בגשם, שישקה ויצמיח את הזרעים. מניסוח הפסוק משמע, שה' הוא הממטיר גשם, וחז"ל, כידוע, אמרו, ש"מפתח" הגשמים נמצא רק בידי ה'. כמו כן, אין צמיחה ללא גשם וגשם הוא לא הליך טבעי רגיל, אוטומטי, כי, כאמור, הוא הליך נתון "קרוב לליבו" של הקב"ה. כך רומז לנו התורה, את המוכר לנו, מאוחר יותר, מקריאת שמע: הגשם ניתן לבני אדם, בהתאם למעשיו... גם ברש"י יש ביאור יפה, ה"יקושר" את שני חלקי הסיפא של הפסוק: "ומה טעם ילא המטיר! לפי שאדם אִין לַעבֹד את

האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים. וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים". והרמז לנו ברור: אם אנחנו מכירים בערכו של הגשם, עלינו להתפלל שירד.

מפסוק זה אנו גם לומדים, שאדם צריך לעבד אדמה למחייתו, וכפי שכתוב בפסוק (ב, טו), שאדם נצטווה לעבוד גם ב"גן עדן" - "לַעבֹדָה וּלְשִׁמְרָה". ואם זה האידיאל האנושי, נבין עתה מה פשר פסוק יד (שם), המדבר על 4 הנהרות המקיפים את "גן עדן" ונמצאים בארצות, שם יש זהב ואבנים טובות. מה כה חשוב להזכיר זאת! אלא, בקטע זה עסקין במעצמות, שצמחו סביב נהרות גדולים, לכן ארצותיהם היו מושקים כראוי כל השנה והם אינם תלויים בגשם. לכן, גם אינם תלויים בחסדי שמים ואינם צריכים להתפלל, לרצות את הא-ל שיעיל להשקותם. במקומות אלו מתפתחת תרבות הרכושנות, כי מעצמות הן בדרך כלל גם עשירות. העושר, כידוע, גורם לעיתים, שחיתות מידות, כי "אין להם אלוקים", "יראת אלוקים", שתעצור אותם. בארצות כאלו, צריך פחות לעבוד ולהתאמץ, ואז בזמן הפנוי-הוללים. התורה שוללת תרבות זו ודוגלת בחיי עבודה ותלות בה', ואז גם האדם מוסרי יותר...

מנחם אדלשטיין

"מתורתם"

מזבחו של קין

התורה לא תורמת לנו רקע רב על קין והבל, מִעֵבֶר לעובדה שהבל היה רועה צאן וקין עובד אדמה. הנה מגיע יום, ובו שניהם מקריבים קרבן, והקב"ה מזכיר את שמו על מזבחו של הבל ולא שועה אל קרבן קין.

מהדגש על "מִקְבְּלוֹת צאנו ומִקְלֵבָהֶן" (ד, ז) המופיע אצל הבל וחסר בתיאור מנחת קין, אפשר להבין, שזאת הייתה הבעיה בקרבן שהביא ("אבן עזרא"). אולם, הדו-שיח של הקב"ה עם קין, מאפשר להסיק יותר מזה.

"למה תכה לך ולמה נפלו פניך" (שם, פסוק ו), שואל הקב"ה את קין, "הלא אם תיטיב - שְׂאֵת" (שם, פסוק ז).

רש"י בעקבות תרגום אונקלוס, מסביר, שהקב"ה אומר לקין, שאם הוא ייטיב את מעשיו - הקב"ה ישא חטאו. במילים אחרות, קין חשב שהוא יכול לכפר על חטאו על ידי הקרבת קרבן. הקב"ה לא שעה אל מנחתו וכך העביר לו את המסר הבסיסי ביותר ביחס לקרבנות - קרבן לא בא כתחליף למעשים טובים, אלא כתוספת. הקרבן אמור לבטא את שיא הדבקות בקב"ה, אולם, רק לאחר שהאדם תיקן את מעשיו.

קין, שמחשבת האוון באשר לטיבו של קרבן, הייתה נטועה עמוק בלבו, לא שעה אל מוסר ה'. הוא ראה בקרבן את חזות הכל, וחשב שאם יהרוג את הבל אחיו - אזי "יאלץ" את הקב"ה לקבל את קרבנו.

שוב הגיע קין אל המזבח ושוב הקריב קרבן, והפעם - לבדו. הקב"ה שואל אותו: "אי הבל אחיד" (שם, פסוק ט), ובחידוך ניצחון עונה קין (שם): "לא ידעתי, השָׁמַר אחי אנכי?!", כלומר, "הנה, רָאָה, רק אני באתי להקריב". חז"ל מנסים להשלים את התמונה ולפרט את הויכוח בין קין להבל, המתואר בכתוב במילים: "ויאמר קין אל הבל אחיו" (שם פסוק ח). אחת הדעות המופיעות במדרש, היא דעתו של רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי - "ועל מה היו אותן הדינין? זה אמר: בתחומי בית המקדש נבנה, וזה אמר: בתחומי. יִהְיֶה בְּהִיוֹתָם בשדה" (שם, פסוק ח) - אין שדה אלא בית המקדש, היך מה דָּאֵת אמר (מיכה ג, יב): 'ציון שדה תַּחְרַשׁ'.

רבי יהושע דסיכנין "מתרגם" את הויכוח על קבלת הקרבן, לויכוח תיאולוגי בשאלה - בתחומו של מי יבנה המקדש. הפסוק שהוא מביא כסיוע לדבריו, לקוח מתוך נבואת מיכה, שמנבא על חורבן ירושלים והפיכת הר הבית "לְקִמּוֹת יַעַר" (שם). מיכה מוכיח את המנהיגים העושים מעשיו עושה ועוול, וחושבים שעם כל זאת - הם בונים את ירושלים, וה' שוכן בקרבם ויגן עליהם.

ייתכן, שרבי יהושע דסיכנין לא בכדי בחר פסוק זה, אלא רצה לרמוז, שהתפיסה המעוותת של המנהיגים בימי מיכה, שורשה ב"ויכוח" של קין עם הבל. דרך ארוכה עברה האנושות מימי קין, ובלבד שתפנים את מקומו הראוי של הקרבן, כרגע שיא של עבודת השם הדתית והמוסרית, ולא כתחליף לה.

איתי וייס
(על פי דברים מהרב מדן)

פינת הדלכה

כיבו הגפרור לאחר הדלקת הנר

בעבר למדנו, שנשות ספרד נוהגות על פי ה"שולחן ערוך" (רסג, ה) לברך ולאחר מכן להדליק את נרות שבת. אך נשות אשכנז נוהגות כרמ"א (שם), להדליק ורק אחר כך לברך.

האם מותר לכבות את הגפרור לאחר ההדלקה ?

ה"שולחן ערוך" (שם, י) כתב: "לְבַעַל הלכות גדולות, כינון שהדליק נר של שבת - חל עליו שבת ונאסר בְּמַלְאכָה. ועל פי זה נוהגות קצת נשים, שאחר שברכו והדליקו הנרות - משליכות לארץ הפתילה שְׁבִינְתָן שהדליקו בה ואין מכות אותה... ויש חולקים על בעל הלכות גדולות ואומרים, שאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנר אלא בתפלת ערבית".

והרמ"א הוסיף: "והמנהג, שאותה אשה הפְּדֵקְתָּ - מִקְבְּלַת שבת בהדלקה, אם לא שְׁתַּתְּנָה תחלה..."

והנה ה"שולחן ערוך" פוסק כדיעה השנייה, שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה (שהרי כשכותב: יש אומרים ויש אומרים, הלכה כיש אומרים השני), ונמצא שלספרדים מותר לכבות את הגפרור.

ואילו הרמ"א פוסק, שהמנהג שמקבלת שבת בהדלקה.

אם כן, לכאורה, אין לכבות את הגפרור אלא להשליכו לארץ.

אך יש להוסיף, שהרי כאמור, הרמ"א פסק להדליק ורק אחר כך לברך, אם כן, אפשר שכל דברי הרמ"א כאן לחשוש לבה"ג - זה דווקא אם מברכים ואז מדליקים, שאז כינון שמקבלת שבת בהדלקה - אסור לכבות את הגפרור. אך למנהג הרמ"א שקודם מדליקין, אין מקבלת שבת בהדלקתה אלא רק לאחר הברכה, נמצא, שיכולה לכבות את הנר, וכן כתבו "ערוך השולחן" (שם, יד) ועוד פוסקים.

כן פסק הרב שלמה זלמן אויערבך ("שמירת שבת כהלכתה" מ"ג, הערה קעט), ש"המנהג לכבות את הגפרור או את הפתילה לפני הברכה, הוא מנהג טוב" (עיינין שם טעמו).

אמנם, "הבן איש חי" (פרשת נח, אות ח) כתב, שגם לנוהגים להדליק ואחר כך - לברך, אין לכבות את הגפרור לפני הברכה, וכן הרב שמואל ואזנר ("מבית לוי" - ח"א, עמוד לו, הערה ג) כתב, שהמנהג שלא לכבות, אך מטעם אחר, מחשש הפסק בין ההדלקה לברכה.

וכל זה ביחס לאשה, אך ביחס לגבר המדליק, כתב ה"משנה ברורה" (שם, סקמ"ב), שלכולי עלמא "מִתַּר בְּמַלְאכָה, ומכל מקום טוב לְהַתְנוּת".

אמנם, לאחר ההדלקה והברכה - ודאי שהאשה מקבלת שבת.

הרב אריה ויזל

"חנוך לנער"

הכוונה הייתה טובה. נזכור את המצאתו של אלפרד נובל - הדינמיט. כוונתו של נובל, הייתה להקל על הכורים, אשר חפרו במעבה האדמה בפטישים וכשילים, עבודה מפרכת ואיטית. הדינמיט היה אמור להקל עליהם בכך, שבפיצוץ אחד ניתן יהיה לחפור דרך ארוכה. אלא, שעד מהרה הפכה ההמצאה הזו למכשיר הרג רב-עוצמה, בצורת חומרי נפץ, פצצות וכלי משחית אחרים. זו הייתה הסיבה שהביאה את נובל, בכוונה "לכפר" על מעשיו, להקים את הקרן המחלקת פרסים למדענים, הפרס הידוע כ"פרס נובל". גם האגרייה הגרעינית, ברכה רבה בה. היא מביאה מזור לחולים, ניתן לייצר בעזרתה חשמל, אך היא מסוגלת בשניות מעטות להשמיד מיליוני בני אדם.

האדם כשהיה בגן עדן, היה מושלם בתמימותו. כל שהיה עליו לעשות הוא, לקיים את הציווי היחידי שניתן לו והוא לא עמד בנסיון. על כך אומרים חז"ל (אבות ד, יד): "אִין אֵל בְּיָתְדָאֵל תְּשַׁעֲוִין". היום, כאשר אנו מנסים להעתיק הכל מהעולם הגדול, ראוי לנו לשגן, שהחכמה והידיעה - אינם חזות הכל, יש בהם תועלת רק אם הם מלווים ב - "אִין שְׁמֵרְתָּ אֵת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְלַמַּד בְּכַרְבּוֹ וּלְרָאֵה אֹתוֹ" (דברים ח, ו).

נפתלי יערי

"וְהִייתָם כְּאֱלֹקִים יִדְעֵי טוֹב וְרָע" - כאשר הנחש מפתה את חַנָּה לאכול מעץ הדעת טוב ורָע, הוא מעלה נימוק שעל פניו נראה משכנע מאד (ג, ה): "וְהִייתָם כְּאֱלֹקִים יִדְעֵי טוֹב וְרָע". לכאורה, מעלה יתרה תהיה באדם, היכולת לשפוט ולהחליט מה טוב ומה רע. אם נחשוב בפשטות, הלא זה מוֹתֵר האדם מן הבהמה, היכולת להחליט. אם זהו אכן המצב, מדוע מגורשים אדם וחיה מגן העדן? אדרבא, הרי במעשה זה של האכילה המביאה לידי יכולות רוחניות כאלה, בוודאי מגיע האדם לשלמות שלא הייתה לו מקודם! אכן, אם נחשוב בדרכו של הנחש, לכאורה, הצדק עמו: "וְהִייתָם כְּאֱלֹקִים", זהו הרי שבח לאדם, כטאמר בתהלים (ח, ו): "וּנְתַחֲסְרְוֵהוּ מֵעַט מְאֲלָקִים, וְכָבֹד וְהֶדָר תְּעַשְׂרְוֵהוּ". אלא, שכאשר אנו ממשיכים לסופו של אותו פרק בתהלים, אנו מוצאים את הפסוק (שם, פסוק י): "ה' אֲדִינֵנוּ, מֵה אֲדִיר שָׁמַד בְּכָל הָאָרֶץ", רוצה לומר, אמנם האדם הוא היצור העליון ביצירה, החסר אך מעט מאלקים, אך ה' אדונו עליון על כל הארץ.

העולה מכך, שאמנם ייתכן שיכולת ההבחנה בין טוב לרע, יש בה כדי לשפר את האדם, אך מול זה עומד הציווי (ב, טו-יז): "מִכֹּל עֵץ הָגֵן אֲכַל תֹּאכַל, וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע - לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ". היכולת של האדם להבחין בין טוב לרע, הביאה את הרע מכל (שם, פסוק יז): "כִּי יָרוּם אֶבְרָם מִמֶּנּוּ, מוֹת תָּמוּת". במהלך ההיסטוריה, המציא האדם ברוב חכמתו ותבונתו, המצאות מדהימות, ששינו את פני העולם. במקרים רבים,